

PAPER DETAILS

TITLE: 1938-1950 DÖNEMİ TÜRKİYE SİYASİ GELİSMELERİNİN İÇ POLİTİKA VE DİS POLİTİKA
ETKİLESİMİ BAĞLAMINDA ANALİZİ

AUTHORS: İsmail Hakkı ELÇİ

PAGES: 9-28

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1532102>

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 5 Issue 1, March 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 25.01.2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 06.02.2021

DOI: 10.30692/sisad.867950

1938-1950 DÖNEMİ TÜRKİYE SİYASİ GELİŞMELERİNİN İÇ POLİTİKA VE DİŞ POLİTİKA ETKİLEŞİMİ BAĞLAMINDA ANALİZİ

Analysis of Turkish Political Developments in the Period 1938-1950 in the Context of Domestic Policy and Foreign Policy Interaction

İsmail Hakkı ELÇİ

İstanbul Arel Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Öğrencisi

ORCID ID: 0000-0002-3348-4852

ihelcim@gmail.com

Atıf/Citation: İsmail Hakkı Elçi, (2021), “1938-1950 Dönemi Türkiye Siyasi Gelişmelerinin İç Politika ve Dış Politika Etkileşimi Bağlamında Analizi”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.1 Mart 2021 s.9-28.

Öz: Dış politika, uluslararası sistemdeki olay ve gelişmeler ile ülke içi yerel faktörlerin etkileşiminin bir ürünüdür. Uluslararası sistemdeki gelişmeler devletlerin iç politik yapıları üzerinde etkili olurken; benzer şekilde iç politikaya ait faktörler ülkenin dış politikası üzerinde etkili olur. Bu makalenin amacı hem uluslararası alanda meydana gelen gelişmelerin ülkelerin iç politika yapım süreci ve çıktılarına yansıdığı hem de iç politik gelişmelerin uluslararası ortama yansıyor onu şekillendirdiği savından hareketle, 1938-1950 arası Türk siyasi hayatının demokratikleşme serüveni üzerinden değerlendirilmesini içermektedir. Bu amaçla ilkin dış politika ve iç politika alanları arasındaki etkileşimin analizine yönelik kuramlar kısaca ele alınmış, makalenin dayandığı temel kuram olan Neoklasik Realizm üzerinde durulmuştur. İkinci aşamada Türkiye'nin ekonomik ve siyasi ortamı ile İkinci Dünya Savaşı dönemindeki durumu ortaya konulmuştur. Makalenin amacını içeren son bölümünde ise dış politik gelişmelerin özellikle Türkiye'nin demokratikleşme süreci üzerindeki etkisi iç politik gelişmelerle beraber ele alınmıştır. Tarihsel ve betimleyici yöntemin kullanıldığı bu makalede ortaya çıkan temel sonuç; uluslararası ortamın değişip dönüştüğü 1940'lı yılların dış politik gelişmelerinin Türkiye'nin 1940'lı yıllarda başladığı demokrasi serüveninde büyük bir etkiye sahip olduğudur.

Anahtar Kelimeler : İç Politika, Dış Politika, Etkileşim, Neoklasik Realizm.

Abstract: The purpose of this article is; The claim that there is a mutual interaction between domestic policy and international politics is evaluated through the political life of Turkey in the period 1938-1950. For this purpose firstly, theories for the analysis of the interaction between international policy and domestic policy areas were discussed. Later, the main theory on which the article was based, Neoclassical Realism, was emphasized. In the second stage, In the second phase, Turkey's economic and political environment and its situation during the Second World War period were revealed. In the last section; the impact of foreign political developments on Turkey's democratization process has been discussed together with domestic political developments. The main conclusion reached in the article; It is that the foreign political developments of the 1940s had a major impact on Turkey's journey to the multiparty system.

Keywords : Domestic Politics, Foreign Policy, Interaction, Neoclassical Realism.

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı sonrası yapılan anlaşmalardan kısa bir süre sonra dünya hızla ikinci bir dünya savaşının yaşanmasına sebep olacak gelişmelerin yaşandığı bir geçiş dönemine sahne olmuştur. Uluslararası yapının güç dağılımını ve aktörlerin sistemdeki rollerini büyük oranda değiştiren İkinci Dünya Savaşı bu geçiş dönemini sonlandıran zirve noktası olmuş; bundan sonra dünya, sonuçları bakımından etkisinin her yerde hissedildiği iki kutuplu siyasi bir yapıya sahip olmuştur. İdeolojik ve askeri kamplaşmalar bütün ülkeleri yakından ilgilendirmiş, deyim yerindeyse bir kalıp gibi her ülke girdiği ya da yakın durduğu kampın şeklini almaya başlamıştır. Bu ideolojik ve askeri kamplaşma devletlerin iç politik yapısına yansımış; devletler yakın durdukları kampın değerlerini ve ilkelerini iç politik sistemlerine yansıtmışlardır.

Nitekim bu anlamda en fazla etkilenen ülkelerden biri olan Türkiye, yeni uluslararası yapıya ayak uydurmaya çalışmış ve siyasal sistemini yakın durduğu Batı bloğunun liberal-demokratik değerlerine göre şekillendirmeye çalışmıştır. Türkiye'nin dış politikadaki hedef ve amaçlarını gerçekleştirmek için dış politika stratejisi olarak belirlediği Batı bloğuna yakın durma tercihi onu zorunlu olarak demokratik değerleri benimsemeye ve tek partili rejimden çok partili rejime geçmeye zorlamıştır. Bu örnek dış gelişmelerin ya da verilen dış politik kararların iç politikaya etkisinin en bariz örneklerinden birini oluşturur.

Bu dönem sadece dış gelişmelerin iç politika üzerine etkisi değil aynı zamanda iç politikaya ait lider, siyasal kültür, siyasal sistem gibi unsurların dış politika üzerine etkisine dair örneklerde görülür ki İsmet İnönü'nün ağırlığında yönetilen İkinci Dünya Savaşı'na dair dış politika lider nezdinde, dış politikanın şekillenmesine gösterilecek en iyi örneklerden birisidir.

Bu amaçla çalışmada öncelikle dış politika ve iç politika alanları arasındaki etkileşimin analizine yönelik kuramlar kısaca ele alınmış, makalenin dayandığı temel kuram olan Neoklasik Realizm üzerinde durulmuştur. İnönü'nün etkili siyasi bir aktör olarak ülke siyasetinde yer edinmesi anlatıldıktan sonra, lider ve ekonomik durumun dış politika yapım sürecindeki etkisi İnönü ve Türkiye ekonomisinin İkinci Dünya Savaşı politikasının belirlenmesindeki rolü üzerinden incelenmiştir. Son bölümde ise İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde kurulan yeni düzenin Türkiye'nin iç siyasi yapısının değişmesindeki rolü ele alınarak, uluslararası gelişmelerin ya da dış politikanın iç politikayı şekillendirmesine örnek teşkil etmesi bakımından incelenmiştir.

Dış Politika-İç Politika Arasındaki İlişki Üzerine Teorik Bir Çerçeve

Soğuk Savaş sonrası dönemde özellikle dış politika analizi çalışmalarında, uluslararası politikadaki değişimin de etkisiyle, iç ve dış politika arasındaki etkileşim sıklıkla işlenmeye başlanmıştır. Son yıllarda yaşanan gelişmeler iç ve dış politika alanlarının birbirinden keskin çizgilerle ayırmayı zorlaştırmış, ikisi arasında gri alanların doğmasına sebep olmuştur. Küreselleşmenin de etkisiyle uluslararası sistemin aktör ve konu bakımından genişlemesi ve Keohane ve Nye'nin kavramsallaştırmasıyla Karmaşık Karşılıklı İlişkilerin artmaya başlaması devletin rolünü aşındırmaya başlamış; teritoryal ilke üzerine kurulmuş ulus-devletin sınırlarını geçirgen hale getirmiştir (Keohane ve Nye, 2016, s. 97-106). Bu durum iç politikada olan gelişme ve sorunların bazı durumlarda uluslararası bir nitelik kazanmasını ya da uluslararası sistemdeki bir gelişmenin devlet içi politikaya yansımaları beraberinde getirmiştir. Bir dış gelişme olan Vietnam Savaşı ABD iç siyasetini ve yapılanmasını büyük oranda dönüştürürken; İran'ın iç siyasetine dayalı İslam Devrimi, bir dış ortam teşekkül eden Ortadoğu'yu büyük oranda etkilemiştir.

Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki askeri, politik ve teknolojik rekabet, uluslararası sistemi güç ve devlet odaklı analiz eden paradigma ve yaklaşımların etkinliğinin artmasını beraberinde getirmiştir (Birdişi, 2019, s. 83-85). Bu dönemde özellikle devleti uluslararası politikanın tek aktörü olarak görüp, devletlerarası güç dağılımı ve çıkar ilişkilerini uluslararası politikanın yapısını belirleyen en önemli ilkeler olarak gören Realist çalışmalar, iç ve

dış politika arasındaki ilişki üzerine yapılan çalışmaların da bu bakış açısıyla yapılmalarına sebep olmuştur (Viotti ve Kauppi, 2017, s. 32-33). Bu dönemde Realist paradigmanın da etkisiyle iç ve dış politika birbirinden bağımsız iki alan olarak ele alınmış; kamuoyu, bürokrasi, sivil toplum örgütleri ve liderler gibi ülke içi aktörlerin dış politikaya etkisi ya da uluslararası gelişmelerin bu faktörlere etkisi çalışmalarda yer almamıştır.

Bu bakış açısı Soğuk Savaş dönemi boyunca hakimiyetini korusa da iç ve dış politikanın birbirinden izole alanlar olmadığı ve etkileşim halinde olduğu söylemleri 1950'lerden itibaren yapılmaya başlanmıştır. Bu anlamda Snyder, Bruck ve Sapin'in 1954'te yaptıkları çalışma iç-dış politika etkileşimi üzerine yapılan ilk çalışmalardandır. Çalışmalarında dış politika analizlerinde karar alıcıların ve karar alma süreçlerinin göz önünde bulundurulması gerektiğini ileri sürmüş; dış politika yapımının bireyler tarafından gerçekleştiğinden hareketle, dış politikanın birey ve bireylerin bulunduğu çevreden etkilendiğini iddia etmişlerdir (Erişen, 2019, s. 369-370). Burada sadece iç politikaya ait bir unsurun dış politikaya tek yönlü bir etkisi değil; dış ortamın da içe yansımaya işaret edilmiştir. Zira dış politika kararını veren bireyin kararında, uluslararası ortamın ve bunun bireyde algılanış biçimi de önem kazanmakta ve bu sayede bir etkileşim ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmadan sonra James Rosenau, 1964 yılında yazdığı *Pre-Theories and Theories of Foreign Policy* makalesinde; iç ve dış politikayı birbirinden bağımsız alanlar olarak görmeyi yapan analizlerin doğruluk payını azaltacağını ve bu konuda yapılacak disiplinler arası kapsamlı analizlerin bu sorunu gidereceğini ileri sürmüştür (Rosenau, 1971, s. 117-133; Rosenau, 1973, s. 25-55). Bu amaçla iç politika ve dış politika arasındaki etkileşimi açıklamaya yarayacak bağıntı yaklaşımını geliştirmiş, bu konudaki fikirlerini bu yaklaşım üzerinden anlatmaya çalışmıştır. Bu kavramla, ülke içi aktörlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin dış ortama yansımaları ya da bu durumun tersi anlatılmak istenmiştir.

Rosenau, yasama ve yürütme görevlileri, siyasal partiler, kamuoyu, siyasal kültür, parti sistemleri, sosyalizasyon, ideoloji, çıkar grupları ve askeri bürokratlar vb. gibi faktörlerin aralarında yer aldığı 24 iç faktör; bölgesel çevre, bitişik çevre, Soğuk Savaş çevresi, örgütsel çevre, kaynaklara ilişkin çevre ve ırksal-etnik çevre olmak üzere de 6 dış faktör belirleyerek aralarındaki etkileşimi açıklamaya çalışan ve 144 ayrı kutucuktan oluşan bir matris oluşturarak iddialarını gerekçelendirmeye çalışmıştır (Rosenau, 1971, s. 324-330).

Reosenau'nun bu yaklaşımından hareketle; 1990'lı yıllarda dış politika-iç politika arasındaki etkileşim, oluşturulan benzer matrisler üzerinden yapılmaya çalışılmıştır. Wolfram Hanrieder'in "uyuşma ve oydaşma" yaklaşımı da bu çerçevede yapılan anlamlı çalışmaların içerisinde yer alır (Sönmezoglu, 2014, s. 333-334).

Bunlar dışında, yakın dönem çalışmaları arasında karar alma yaklaşımları olarak anılan ve Snyder'in yaklaşımından etkilenilerek oluşturulan; Alexander George tarafından geliştirilen Operasyonel Kod ve Margaret Herman'ın Lider Kişilik Analizi yöntemleri de yer alır. Bireyin politika oluşturucu rolünü çıkış noktası olarak seçen bu yöntemlerde, liderlerin dünya hakkındaki inanç ve algılamaları ile kişiliklerinin dış politika yapımında önemli olduğunu ve buna odaklanılması gerektiğini ileri sürerler (Hermann vd, 2001, s. 86-100). Daha önce de söylediğimiz gibi bu çalışmalar her ne kadar ülke içi politika elemanlarının dış politika yapım süreci üzerine etkilerine ağırlık verseler de dolaylı olarak bu çalışmalar tersi durumu da içerirler. Bireyler dış politika kararlarını verirken uluslararası ortamın ve dış politik gelişmelerin bireyin vereceği kararı şekillendireceği neredeyse kaçınılmaz bir durumdur.

1990'lı yıllarda uluslararası yapının değişmesi, devletlerarası çatışmaların devlet içi aktörler arasında yaşanmaya başlaması, göç, insan hakları ihlalleri, çevresel felaketler, açlık ve terörizm gibi konuların uluslararası politikayı etkilemeye başlaması Realist paradigmayı da etkilemiş; bu etki paradigmanın iç politika-dış politika yaklaşımına da yansımıştır. Gideon Rose, Randall Schweller ve Jennifer Sterling gibi realist teorisyenler; iç siyasal yapılar ile uluslararası yapının

etkileşimini içeren çalışmalar yayınlamaya başlamışlardır. Klasik Realizm ile Neorealizm arasında orta bir yolu temsil eden bu yaklaşım Neoklasik Realizm olarak adlandırılmıştır. Bu yaklaşım biçiminde; iç siyasi engeller, ulusal ve küresel ekonomik süreçler ve liderlerin bu güç değişimini algılayış biçimleri devlet davranışlarında belirleyici faktörler olmaya başlamışlardır. Güç, çıkar ve anarşi kavramlarıyla yüklü uluslararası sistemin liderler nezdinde daha karmaşık bir yapı olarak algılandığı için sistemin yanı sıra önemli liderlerin ve ülke içi süreçlerin de analizlere konu olmasını etkileşim altında ele alınmasını ileri sürmüşlerdir (Balcı, 2019, s. 141).

Diğer dış politika analizi kuramları dış politikanın anlaşılması konusunda önemli bir yer kaplasalar da Neoklasik Realizm, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı ve sonrası dönem dış politikasının analiz edilmesinde yararlı ve açıklayıcı bir bakış açısı sağlamaktadır. Bu açıdan makalenin konusu çerçevesinde Neoklasik Realizmin savlarını daha detaylı ele almak konunun anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Neoklasik Realizm'de dış politika bağımlı değişken olarak belirlenirken, uluslararası sistem bağımsız değişken, karar alıcıların algıları ve yerel faktörler ara değişkenler olarak belirlenmiştir. Bu ilişkide dış politika, uluslararası sistem ve yerel faktörlerin etkisiyle dönüşen bir olgu olarak çıkmakta, özellikle yerel faktörlerin belirleyici bir konuma taşınması kuramı diğerlerinden farklı kılmaktadır (Ersoy, 2017, s. 179-180). Burada ara değişkenlerin bir elemanı olan karar alıcılar, ara değişkenlerin diğer bir elemanını oluşturan devletin iç yapısındaki faktörlerden ve bağımsız değişken olan uluslararası sistemdeki değişim ve dönüşümlerden etkilenerek devletin dış politika çıktısını belirlemektedir (Rose, 1998, s. 152). Yani karar alıcıların algılarının inşasında bu iki faktör ön plana çıkmakta, liderde ya da karar alıcıda oluşan algı neticesinde dış politika şekillenmektedir.

Neoklasik realizmde ara değişkenlerin başında karar alıcılar gelmekte, kuramın temel savları karar alıcılar üzerinde temellenmektedir. Burada karar alıcılar dış politika yapım ve yönetimi konusunda karar almaya yetkili olan ve kararları dış politikaya etki eden aktörler olarak belirlenmiştir (Lobell, 2009, s. 43). Bu belirlenim devlet liderlerini dış politika yapım sürecinin en önemli aktörü kılmakta diğer dış politika karar alıcılarını da ikincil konuma itmektedir. Liberallerin ileri sürdüğü gibi dış politika yapım sürecinde iç aktörlerin bir manada birbirinden bağımsız olarak etkili olması değil, sınırlama ve pazarlığa dayalı bir dış politika yapım süreci mevcuttur (Balcı, 2019, s. 142). Dış politika ne tek başına liderin ne de tek başına bürokratik bir grubun ürünüdür. Bunlar arasında karar vericilerin baskın olduğu bir pazarlığın ürünüdür (Taliaferro, Lobell ve Ripsman, 2009, s. 26-28).

Burada dış politika konusunda iki aşama ortaya çıkmaktadır. Birincisi ayrıcalıklı konumdan dolayı elde edilen bilgi; ikincisi bu bilginin karar alıcıların algılarına göre şekillenmesi. Zakaria gibi Neoklasik realistler uluslararası sistemdeki güç dağılımı ve ülke içi faktörler dış politikayı şekillendiren önemli faktörler olsa da önemli olanın bu faktörlerin karar alıcılar tarafından nasıl algılandığı durumudur diyerek (Zakaria, 1999, s. 42), karar alıcıların algılarını dış politika yapım sürecinde daha çok önemsemişlerdir.

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı ve sonrası dış politikasında İnönü'nün ön planda olması ve Türkiye dış politikasının buna göre şekillenmesi Neoklasik Realizmin savlarını doğrular niteliktedir. Bu dönemde İnönü ülkenin iç faktörlerini göz önünde bulundurarak Türkiye'yi savaş dışı bırakan bir dış politika oluştururken; uluslararası sistemdeki değişimlere göre de ülke içi faktör ve yapıları dönüştürmüştür. Başta ekonomik durum olmak üzere ülkenin savaşabilme kabiliyetini düşüren iç kısıtlar savaş dışı kalma politikasını oluşturmuşken; Batı kampının başarısı ve bu kampın yanında konumlanma politikası da demokratik rejime geçişe giden yolu açmıştır.

İnönü'nün Atatürk'ten Sonra Etkili Siyasi Bir Figür Olarak Geri Dönmesi

Atatürk hem Cumhurbaşkanı hem de CHP'nin Genel Başkanı olduğundan ölümüyle beraber bu iki makam da boşalmış oldu. Atatürk'ten boşalan her iki makama da İnönü seçildi.

Cumhurbaşkanı olarak seçilmesi meclis tarafından gerçekleştirilirken, CHP'nin Genel Başkanı olarak seçilmesi 26 Aralık'ta toplanan Olağanüstü Kurultay tarafından gerçekleştirildi. Bu Kurultay'da İnönü sadece Genel Başkan olarak değil, aynı zamanda "Milli Şef" olarak seçildi. İnönü'nün Milli Şef olarak seçilmesi günümüzde bile demokrasi tartışmalarında sıkça dile getirilmektedir. Bu unvanın verilmesinin nedenlerine bakıldığında biri iç, biri dış olmak üzere iki sebep karşımıza çıkmaktadır. Dış neden olarak; o dönemde tek partili "Şef Sistemleri"nin Almanya, İtalya ve İspanya gibi ülkelerde öne çıkması ve belirli bir prestije sahip olmaları gösterilebilir. Almanya'da Hitler-Führer, İtalya'da Mussolini-Duce ve İspanya'da Franco-Caudillo unvanları ile anılıyordu ki, bu etki Türkiye'de de kendini göstermiştir. İç neden olarak; Atatürk gibi güçlü bir kişiliğin yerinin doldurulabilmesi meselesi gösterilebilir. İnönü bunu tamamlamak için güç elde etmek istiyor ve böyle bir unvanı tercih ediyordu (Heper, 1999, s. 163-164).

Milli Şef unvanı dışında İnönü'nün etkili olmak adına başka girişimleri de olmuştur. Bu girişimlerinden en önemlisi çeşitli sebeplerle parti dışında kalmış önemli kişilerle uzlaşmak ve onları partiye tekrar kazandırmaktı (Ahmad, 2010, s. 101-102). İnönü'nün bu girişiminde uzlaşmaya dayalı bir iyi niyet olsa da parti dışında kalmış, kırgın önemli kişilerin karşısına muhalif olarak çıkmalarını baştan önlemekti. Çünkü kendisi her ne kadar milli mücadelenin kahramanlarından biri olsa da parti dışında kalmış Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy gibi kişiler de milli mücadelenin önemli kahramanlarındandı. Nitekim bu iyi niyet ve kaygıdan dolayı Kazım Karabekir İstanbul milletvekili, Hüseyin Cahit Yalçın Çankırı milletvekili ve Rauf Orbay Kastamonu milletvekili oldular. Halihazırda milletvekili olan Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele ise CHP üyeliğine kabul edildiler (Turan, 2003, s. 148). Halide Edip Adıvar 1939'da yurda dönüp İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne İngiliz Edebiyatı Profesörü olarak tayin edilirken, Adnan Adıvar da İslam Ansiklopedisi'nin yayın kurulu başkanlığına getirilmiştir (Aktaş, 1992, s. 5; Günergün, 2006; s. 25-26).

İnönü, milli mücadelenin kahramanlarıyla uzlaşıp tabanını genişletirken, öbür tarafta bazı kişilere karşı da sert davrandı. Bu iki zıt tavrı ve politikayı beraber yürüttü. Sertlik politikası özellikle 1937-1938 arası dönemde başbakanlıktan istifa ettiğinde yerine getirilen Celal Bayar hükümetinden bazı kişilere karşıydı. Bunlar, İnönü hükümetteyken onunla ters düşen ve Atatürk'ün son yıllarında genellikle istişare ettiği ve kararlar aldığı kişilerdi. Bu kişiler Atatürk sonrası dönemde İnönü'yü istemediklerinden İnönü'yü Washington Büyükelçisi olarak atamayı ve ondan bu şekilde kurtulmayı planladılar ancak İnönü'nün Cumhurbaşkanlığına seçilmesi bu oyunları bozdu (Zürcher, 2012, s. 272).

İnönü bu politikalarıyla konumunu sağlamlaştırmak, aralarında ekonomi politikası yönünden bazı farklılıklar bulunan Celal Bayar da 25 Ocak 1939'da istifasını verdi. Onun yerine Doktor Refik Saydam geçti ve 1942'ye kadar başbakan olarak kaldı. Refik Saydam da 1942'de vefat edince yerine, 1945'e kadar kalacak Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlu geçti (Zürcher, 2012, s. 274).

İnönü'nün Milli Şef döneminin çoğu İkinci Dünya Savaşı ile geçti. İç politikada temel konu Dünya Savaşı'ydı. Bu temel konunun dışında savaş yılları boyunca İnönü'nün CHP'nin kendi içinde bazı operasyonlara girişmesi, CHP-Hükümet ilişkisini düzenlemesi de önemli iç siyasi girişimlerdir. Dahiliye Vekili'nin aynı zamanda CHP Genel Sekreteri olacağı kararının değiştirilmesi, Valilerin CHP'nin İl Başkanlığı'ndan alınması, mecliste Müstakil Grup'un kurulması gibi girişimler bunlara örnektir (Yetkin, 1983, s. 178; Giritlioğlu, 1965, s. 148). İnönü bu şekilde milli şef unvanı, muhaliflerle barışma ve kendi partisi içinde bazı düzenlemeler yapma gibi araçlarla ülke siyasetinde Atatürk'ten sonra etkili siyasi bir aktör olmaya çalışmıştır.

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı Politikası ve Bu Politikada Belirleyici İç Etkenler

Lider ve İç Politik Yapının Etkisi

1939-1945 arası dönemde Türkiye'nin dış siyasetindeki temel konu İkinci Dünya Savaşı olmuştur. Savaşın sürdüğü yıllardaki etkisi bir tarafa, savaş sonrası dönemde de Türk dış politikasına önemli etkilerde bulunmuştur. Savaş sonrası iki kutba ayrılan yeni uluslararası düzende, Türkiye dış politikasını buna göre şekillendirmeye ve yönlendirmeye çalışmıştır. Mustafa Kemal Atatürk döneminde, izlenen statükocu dış politika genel olarak devam ettirilmiştir ancak bu dönemde Sovyetler, Almanya ve İtalya gibi ülkelerle seçilen taraf dolayısıyla ilişkilerin boyutu ve şekli değişecektir. Bu dönemde dış politikanın temel mimarı İnönü'dür.

İsmet İnönü, başa geçtiğinde büyük bir savaşın çıkacağını tahmin ediyordu. Aslında bu beklenti ve tahmin bütün dünya devletleri tarafından yapılıyordu. İnönü bu durumu öngördüğünden, öncesinden böyle bir durumda yürütülecek politikayı da kurguluyordu. Bu kurguda savaş sırasında gelebilecek herhangi bir tehdidin İtalya ve Almanya'dan gelebileceğini düşünüyor, buna karşı sağlam durabilmek adına İngiltere ve Fransa'nın yanında yer almanın en doğru politika olacağını düşünüyordu. Sovyetler'in de bu sürede Batı ile ilişkileri iyi olduğundan bu politika İnönü'ye çok cazip geliyordu. Sovyetler'in savaşın çıkmasından bir süre öncesine kadar ya da Molotov-Ribbentrop Paktı öncesine kadar Sovyetler'in, İngiltere ve Fransa ile beraber olması için görüşmeler yapılıyordu ve beklentiler de ittifakın olacağı yönündeydi (Öncü ve Ekinci, 2014, s. 243-251).

Ancak 1939 baharında, Sovyetler'in dış işlerine Molotov geçince özellikle Türkiye'nin istediği durum gerçekleşmedi. Sovyetler bundan sonra Almanya ile yakın ilişkiler içine girdi. Bu durum bütün dünyada olduğu gibi Türkiye için de şaşkınlık ve tedirginlik yarattı. Şimdi bir tarafta İngiltere ve Fransa dururken bir tarafta da Türkiye'nin karşısına almak istemediği Sovyetler vardı. Bu durumda İnönü ya müttefikleri ya da Mihver'i seçecekti (Özçelik, 2010, s. 255-262). Üçüncü bir seçenek tamamen tarafsız kalmaktı.

Genellikle İnönü'nün İkinci Dünya Savaşı politikası için tarafsızlık politikası tanımlaması yapılır ancak bu doğru değildir. İnönü tarafsızlık politikası değil, bu dönemde denge politikası seçip taraflar arasındaki açıktan yararlanmıştır. Türkiye'nin taraf olduğunun en büyük kanıtı Ekim 1939'da İngiltere ve Fransa ile imzalamış olduğu ittifak anlaşmasıdır. Anlaşmada Türkiye savaş hazırlığı için altın ve nakit yardımı alacak, Akdeniz'de çıkacak bir savaşta İngiltere ve Fransa'nın yanında yer almayı taahhüt ediyordu. Ancak kendini Sovyetler'le olacak bir savaştan muaf tutuyordu (Akandere, 2016, s. 273).

Bu aşamadan itibaren Türkiye çıkacak olan savaşta tarafını seçmiş oluyordu. Bunun sebeplerine gelince ilk olarak İtalya'nın 1934'lerden itibaren Akdeniz'de yayılmacı bir politika izlemesi gösterilebilir. Türkiye, İtalya'ya karşı Sovyetlerle ilişkilerini bozmadan İngiltere ve Fransa ile ilişkilerini güçlendirmeye çalışmıştır. İtalya'nın 1935'te Habeşistan'a saldırısı karşısında Milletler Cemiyeti çatısı altında İngiltere ve Fransa'nın politikalarını izleyerek yaptırım kararlarına katılmış, İtalya'nın yaptırımlar dolayısıyla yapacağı bir saldırı karşısında İngiltere ile geçici bir ittifak anlaşması yapmıştır. Yine Montreux Sözleşmesi ile iki ülke ile ilişkilerini güçlendirmiş, İspanya, iç savaşı sırasında İtalya'nın Akdeniz korsancılığına karşı her iki devletin yanında yer almıştır. 1939 Anlaşmasından önceki İtalyan tehlikesi kaynaklı bu yakınlaşma aslında İkinci Dünya Savaşı'nda seçilecek tarafı belirlemişti (Soysal, 1982, s. 370-372).

Sadece İtalyan yayılmacılığı değil bu dönemde Türk dış politikasının kilit noktalarından biri olan Sovyetler ile ilişkilerin bozulmamasına dikkat edilmesi kaygısı da Türkiye'yi İngiliz-Fransız kampına itmiştir. 1936 ile beraber Roma-Berlin Mihveri'nin kurulması, 1938 martından sonra Hitler'in doğuya yani Sovyetler'e doğru yönelmesi Sovyetler'in Fransa ile beraber 1935 Yardımlaşma Paktı gereği küçük devletlere beraber yardım ederek bu duruma karşı durmaya çalışıyorlardı (Soysal, 1982, s. 370-371). Yani Sovyetler bu dönemde daha tam tarafını seçmediği

için ve Fransa ile olan yakın ilişkilerinden dolayı da Türkiye, İngiliz-Fransız tarafını seçmiştir denilebilir.

Bütün bu stratejik sebepler bir yana bırakılıp Atatürk'ün yönetim felsefesi ve Türkiye'nin geleceğini nerede aradığı hususları hatırlanırsa bu durum bile tek başına 1930'ların ortalarından itibaren Türkiye'nin neden Avrupa devletleri ile iyi ilişkiler geliştirmek istediği anlaşılabilir (Ülman ve Sander, 1972, s. 3-4). Türkiye'nin neden İngiltere ve Fransa'nın yanında yer aldığı sorusunu açıklamaya yeterli olabilir. 1930'lu yıllara Avrupa ülkeleri ile neredeyse sıfır sorunla girilmiş, en çetrefilli iki sorunlardan olan Boğazlar ve Hatay sorunu da bu dönemde çözülmüştür ki Hatay konusunda Fransa'nın işbirliği çabaları daha 1935'lerden itibaren belirmeye başlamıştı. Atatürk çağdaş medeniyetler seviyesine yükselmenin yolunun Batı ile işbirliğinden geçtiğine inanmış 1920'lerin sonlarından itibaren İngiltere ile Musul sorunu, Yunanistan ile Etabli sorunu ve Fransa ile borçlar sorununu çözüme kavuşturmaya başlamıştır. 1930'larda Fransa Dışişleri Bakanı Briand'ın Avrupa Birliği tasavvurunda Türkiye'nin dışarıda bırakılmış olması yönetim kademesinde hayal kırıklığı yaşatmış, basında "Biz Avrupalı değil miyiz?" sitemleri çokça yer almıştır (Ülman ve Sander, 1982, s. 3-4). Bu durum bile seçilen tarafın gerekçesini oluşturmada özet niteliğindedir.

Daha önce bahsedildiği üzere Türkiye'nin taraf seçmesinde Sovyetler'in alacağı konum çok önemli olmuştur. Sovyetler'in, Almanya'nın yanında yer alması, tarafını Türkiye ile farklı bir noktada belirlemesi Türkiye'nin savaş politikasının en belirleyici noktalarından biri olmuştur. Bu durum büyük bir şaşkınlık yaratmış, Almanya'nın kısa bir sürede Fransa ve Balkanlar dahil Avrupa'nın hemen hemen tamamına yayılıp başarı göstermesi ikinci bir şaşkınlığa sebep olmuştur. Çünkü hem İnönü hem de partinin büyük bir kesimi İngiltere ve Fransa'nın galip geleceğini bekliyordu.

Almanlar 1941 kışından itibaren Balkanlar'ı ele geçirip, Bulgaristan'ı da alarak İstanbul'a 150 km. kadar mesafeye yerleşince Türkiye, Almanya ile iyi ilişkiler geliştirmeye başladı. Çünkü İnönü'nün hedefi, ne olursa olsun ülkeyi savaşa sokmamaktı. Almanya'nın bu sırada Sovyetler'e saldırma planı İnönü'nün işini kolaylaştırmış, güney cephesini sağlama almak için Türkiye ile saldırılmazlık anlaşması imzalamıştır.

İngiltere ve Fransa da Türkiye'den imzaladığı anlaşmanın gereğini yapmasını bekliyorlardı. Ancak Türkiye, gerek Sovyetlerle 1925 yılında yaptığı dostluk anlaşmasını, gerek sadece Akdeniz'de çıkabilecek bir savaşa taraf olma şartını ve gerekse de savaşa hazırlık bahanelerini öne sürerek bu baskıyı geçiştirmek istiyordu. Bunu başarılı bir şekilde de yaptı. ABD'nin 1941 sonunda savaşa katılıp, savaşın seyrini değiştirmesiyle Türkiye rahat bir nefes almıştır denilebilir. Gerek Adana Görüşmesi gerek Kahire Konferansı'nda Türkiye'nin savaşa girme konusunda yoğun baskılar sürdürülmüşse de Türkiye her defasında askeri ve ekonomik olarak yeterli olanaklara sahip olmadığını, İngiltere ve Fransa tarafından söz verilen yardımların yeterince yapılmadığını öne sürerek savaş dışı kalmaya çalışmıştır. 4-6 Aralık arasında gerçekleşen İkinci Kahire Konferansı'nda bütün baskılara rağmen İnönü ve Menemencioğlu'nun diplomatik manevralarıyla Churchill karşısında Roosevelt Türkiye'nin savaş dışı kalması konusunda ikna edilmiş savaş dışı kalmada biraz daha süre kazanılabilmektedir. İnönü ve Menemencioğlu, bir manada İngilizleri şikayet ederek, Adana Görüşmeleri'nde söz verilen yardımların sadece %4'ünün yapıldığı, bir Alman saldırısı karşısında Balkanlar'da yeterli önlemlerin alınmadığı ve bu önlemin alınmadan Türkiye'nin taraf olduğunu gösterecek her türlü adımın Almanya'nın öfkesini kabartacağı gibi argümanlar sunarak Roosevelt'e "Eğer ben Türk olsaydım, Türkiye'yi savaşa sokmadan önce İngiltere'nin verdiği kadar daha çok yardım isterdim" sözünü Churchill'e karşı söyletmişlerdir (Weisband, 2000, s. 112-121). Türkiye bu konferanstan sonra savaş dışı kalmayı başarmış olsa da 1944 başlarında Almanya'ya kromit cevheri ihracını durdurdu, Mihver gemilerine Boğazları kapattı, Sovyetler ile iyi ilişkiler içine girmeye başlayan Dışişleri Bakanı Menemencioğlu'nu görevinden aldı, Almanya ile diplomatik ve ekonomik ilişkilerini kesti

(Weisband, 2000a, s. 53). İlişkilerin kesilmesi bu yolda atılan ilk adımı oluşturmuşken, Türkiye savaşın sonuna doğru 1945'te ancak Almanya'ya savaş ilan etmiştir (Akşin, 2010, s. 256).

Yapılan savaş ilanı da gerçekçi değildi. Savaş ilanı savaşın sonlarına doğru Müttefiklerin kazanacağı neredeyse belli olmuşken 4-11 Şubat 1945'te toplanan Yalta Konferansı'nda alınan kararlara göre şekillenmişti. Zira bu Konferansta hem Nisan sonunda gerçekleştirilecek San Fransisco Konferansı'nda BM'de kurucu üye olmak için Almanya ve Japonya'ya savaş ilanı şartı koyuluyor hem de Sovyetler Türkiye üzerindeki gerçek niyetini ortaya koyuyordu.

Türkiye, Yalta konferansında Stalin'in Boğazlar konusunu gündeme getirmiş olmasından Sovyetler'in Boğazlar üzerindeki emellerini anlamış, bu kaygı Türkiye'yi savaş ilanına ikna eden sebeplerden biri olmuştur (Ülman ve Sander, 1972, s. 4). Stalin Yalta Konferansı'nda Montreux Sözleşmesinin İngiliz-Sovyetler ilişkisinin iyi olmadığı bir dönemde imzalandığını, savaş öncesi uluslararası ilişkilerin değiştiğini, bu yüzden Montreux sözleşmesinin yeni şartlara göre revize edilerek Sovyetler'in çıkarlarını gözetecek şekilde yeniden görüşülmesini dile getirmişti. Churchill ve Roosevelt bu duruma çok fazla tepki vermeden konunun daha sonra toplanacak Dışişleri Bakanları'nın toplantısında görüşülmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdi (Armaoğlu, 1958, s. 174-175). 4-11 Şubat 1945'de yapılan Yalta Konferansı'ndan 12 gün sonra Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya savaş ilanı da bu kaygının savaş ilan etme nedenlerinden biri olduğu aşikardır.

Churchill'in Roosevelt'le Sovyetler'in Boğazlara yönelik niyetini reddetmeyip Dışişleri Bakanları toplantısında görüşülmesine karar vermesi akıllara 1939 Türk-İngiliz-Fransız Anlaşması'nı getirebilir. Ancak Türkiye savaş sırasında bu anlaşmanın da gereklerini yerine getirmemişti. Türkiye hem bu durumdan dolayı hem de İngiltere ve Fransa'nın savaşta aldıkları yaradan dolayı savaş sonrası yalnız kalacağını da kestirebiliyordu. Bu yüzden Türkiye, Sovyet tehdidi karşısında İngiltere ve Fransa'nın kendisini savunamayacağını farkında olarak ABD'nin yardımını aramaya başlamıştır (Ülman, 1967, s. 148). Ancak daha önce bahsedildiği üzere Yalta'da sadece Churchill değil Roosevelt de vardı ve O'nun tavrı da Churchill'in tavrı ile benzerdi. Türkiye bu şekilde daha savaş devam ederken yalnızlığa itilmiş, ABD 1947 yılında Truman Doktrini ile yardıma gelene kadar Sovyetler'e karşı yalnız başına direnmiştir (Ülman, 1967, s. 148).

Türkiye'nin savaş ilanı Sovyetler'i tatmin etmekten uzak kalmıştır. Zira, Sovyetler 19 Mart 1945'te Yalta'daki niyetlerini resmîyete dökmeye başlamıştır. Molotov, Türkiye'ye bir nota vererek 17 Aralık 1925 tarihli Tarafsızlık ve Saldırmazlık Paktı'nı feshettiğini beyan etmiş notada "bilhassa İkinci Dünya Harbi sırasında vaki köklü değişimler sebebiyle bu anlaşma artık yeni şartlara uymamakta ve ciddi değişikliklere ihtiyaç göstermektedir" (Kirk, 1954, s. 465) denmiştir. Bu fesih işlemi mevcut durumu Türkiye için daha tehlikeli bir hale getirmiş, Şükrü Saraçoğlu'nun Adana Konferansı'nda ileri sürdüğü; Almanya'nın kaybetmesinin Sovyetler'in Avrupa'da daha da güçleneceği anlamına geleceği öngörüsünü doğru çıkarmıştır (Armaoğlu, 1958, s. 176). Türkiye, notaya karşı "Sovyet hükümetinin inkiza etmekte olan muahede yerine iki tarafın bugünkü menfaatlerine daha uygun ve ciddi tadilatı ihtiva eden diğer bir akit ikamesi hususundaki telkinatını kabul eden Cumhuriyet Hükümeti'nin, mezkur hükümete bu maksatla kendisine yapılacak teklifleri büyük bir dikkat ve hayırhahlıkla tetkike amade" (Armaoğlu, 1958, s. 177) olduğunu belirtmiş, bu şekilde Sovyetler ile bozulan ilişkilerini tamir etmeye çalışmıştır. Türkiye'nin bu isteğinin ancak Kars ve Ardahan'ın Sovyetler'e verilmesi ve Boğazlarda bir üs sağlanması şartıyla kabul edilebileceğini karşı bir nota ile beyan eden Molotov "Bu toprakları size 1921'de terkettiğimiz zaman Sovyetler Birliği zayıftı" (Esmer, 1958, 270-272) diyerek yeni düzeni gerekçe gösteriyordu. Türkiye'nin Sovyetler ile ilişkileri düzeltme ve ittifak isteği bu şekilde daha da bozulmuş, Yalta'da boğazlar isteğine ek doğu sınırının da düzeltilmesi isteği eklenmiştir.

Müttefikler, Türkiye'nin son anda gelen savaş ilanının gerçekçi olmadığını biliyorlardı; ancak büyüyen Sovyetler tehdidine karşı Türkiye'nin jeopolitik öneminin de farkındalardı. Sovyetler ve Komünizm tehdidi karşısında Türkiye'nin önemi; Truman Doktrini'nin kabul edildiği toplantıda

Türkiye ve Yunanistan'a yardım verilmesi konusunda çıkan tartışmalarda da kendini göstermektedir (Kissinger, 2018, s. 432-433). Bu sebeple, Türkiye'nin savaşta görevini yerine getirmemesini cezalandırmayıp, Türkiye'nin savaş sonrasında kendileriyle olma isteğini kabul etmişlerdir. İnönü, sürdürdüğü politika sayesinde Türkiye'yi hem büyük bir savaştan uzak tutmuş hem de savaş sonrası Batı tarafından sunulan imkanların çoğundan yararlanmıştır. Bazı çevreler Türkiye savaşa girseydi eğer bazı yerlerden toprak parçaları kazanabilirdi, söylemlerinden yola çıkarak İnönü'yü suçlarlar ancak Türkiye'nin o dönem sahip olduğu askeri güçle Almanya'ya karşı durması oldukça zordu (Akşin, 2010, s. 256).

Ekonomik Durumun Etkisi

Türkiye'nin savaş dışı kalmasında iç politik durumun ve İnönü'nün etkisi olduğu kadar savaş öncesi ve savaş sırasındaki ekonomik durumun da etkisi büyüktür. Türkiye, kurtuluş mücadelesini atlattıktan kısa bir süre sonra 1929 Buhranı'nın etkilerini hissetmiş, buhran sonrası karma iktisat politikasını terk ederek korumacı ve devletçi bir iktisat politikası benimsemiştir. Savaştan henüz kurtulmuş bir devletin ekonomik ve siyasal olarak toparlanmaya çalıştığı bir dönemde bütün dünyayı etkileyen 1929 Ekonomik Buhranı ile karşılaşması büyük bir şanssızlık oluşturmuştur. 1928'de 88.3 milyon dolar olan ihracatın 1932'de 48 milyon dolara düşmesi, büyüme hızının %10.3'ten yüzde -0.3'e düşmesi bu şanssızlığın göstergeleridir (Özsoylu, 2011, s. 41-42). 1930-1932 arası dönemde bu şekilde büyük bir daralma gören Türkiye ekonomisi, kısa bir süre içinde toparlanıp savaş öncesi ortalama büyüme hızını yüzde 6 seviyelerine (Boratav, 2018, s. 77) çıkarsa da bu Türkiye'nin savaşabilecek bir ekonomik güce sahip olduğunu göstermiyordu. 1930'lu yıllarda istihdamın yaklaşık %82'sini GSMH'nin %40'ını ve ihracat gelirlerinin %80'ini tarım sektörünün oluşturması (Şahin, 2002, s. 69) benzer şekilde Türkiye'nin savaş öncesi ekonomik durumunu ortaya koyuyordu.

1923-1938 yılları Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sonrası enkaza dönen bir ülkenin tekrar toparlanma yıllarıydı ve bu durumun farkında olan İnönü, Türkiye'nin büyük bir dünya savaşını kaldıracak gücünün olmadığını görebilmiştir. Bu şekilde savaş öncesi ülke içi bir faktör olan ekonomik durum ve yapı da savaş dışı kalma kararında etkili olmuştur. Savaş öncesi ekonomik durum, savaş sırasında daha da kötüleşmiş, yaklaşık altı yıl süren savaş ekonomiyi çok olumsuz etkilemiştir. Ekonominin bu dönemde daha da kötüleşmesi aynı şekilde Türkiye'nin savaş dışı kalmasında büyük bir etken olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'na hazırlık kapsamında ordu masraflarının çok artması ve savaşın piyasaya olumsuz diğer etkileri ile ekonomi kötüye gitmiş, ekonomik sorunlar geniş halk yığınlarının günlük yaşamını yoğun bir şekilde etkilemişti. Genel enflasyon ortamında, mal yokluğuna dayalı bir karaborsa, karaborsaya dayalı bir spekülasyon olanağı dönemin ekonomik tablosunu kötüleştiriyordu (Gözcü, 2018, s. 87-100).

Bu dönemde ağırlaşan ekonomik durumu İnönü ağırlıklı olarak savaşta artan fiyatlardan zenginleşen sanayi ve tarım çevresinden olan zenginlerle aşmaya çalıştı. Ancak bu konuda başarılı olamadı. Varlık Vergisi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Toprak Mahsullerini Vergilendirme Kanunu bu vergilerdendi. Bu vergilerle hem istenilen amaca ulaşılamayacak hem de bu vergilerden canı yanan kesimler çok partili dönemde CHP aleyhine seçimlere yansıtılacak (Takım ve Arslan, 2012, s. 218-225).

Vergiler bu şekilde ayrıca bir yük oluştururken, artan enflasyon karşısında işçi, ücretli ve memur kesiminin de durumu ağırlaşıyordu. Enflasyon karşısında alım güçleri düşen bu kesim ayrıca perakende mal bulamayacak bir karaborsanın pençesine düşüyordu. Bu fakir kesim de aynı şekilde memnuniyetsizliklerini CHP aleyhine ilk seçimlerde vermeye başlayacaklardı. Bu dönemde vergiler ile ilgili gelişmelere bakıldığında; 1940 yılının ilk dönemlerinde Milli Korunma Kanunu kabul edildi. Buna göre hükümete o zaman mallara el koymaya kadar görülmemiş yetkiler veriliyordu. Devletin ekonomiye müdahalesi genişliyor, özel teşebbüs adeta tamamen devletin vesayeti altına giriyordu. Bunun dışında 1943 Yılında Varlık Vergisi Kanunu TBMM'

de kabul edildi (Aslan, 2015, s. 122). Bu düzenleme, savaş süresi içinde kazanılan mal, servet ve kazançların üzerinden tek seferliğine vergi alınmasına yönelikti. Yasaya göre servet ve kazanç sahiplerinden servetleri ve olağanüstü kazançlarından bir defaya mahsus olmak üzere vergi (Varlık Vergisi) almaktı. Bu vergi miktarı hükümetin kurduğu bir komisyon tarafından belirleniyor ve vergi mükelleflerinin itiraz hakkı bulunmuyordu. Bir diğer vergi türü; hububat, bakliyat, ipek kozası ve diğer mahsuller adı altında çiftçilerden ürettikleri ürünlerin bir kısmı alınıp aynı olarak toplanan Toprak Mahsulleri vergisi olup bundan da gelir elde etme amaçlanmıştır (Erul ve Buz, 2019, s. 398). Bunlar dışında geniş düzlüklerin olduğu yerlerde 5000, düzlüklerin az olduğu yerlerde 2000 dönümden fazla toprağa sahip toprak sahiplerinin elinden belli bir oranda alınıp topraksız köylüye verilen Topraklandırma Kanunu da iç politikanın şekillenmesinde etkili olan diğer bir müdahale aracı olmuştur (İnce, 2006, s. 65).

Vergi miktarını belirleyen komisyon, hakkaniyetli davranmayarak gayrimüslimlerden yüklü miktarlarda ve bazen zorla alıyordu. Böylece çoğu gayrimüslimin malı, Müslümanlara geçmiş oldu. Müslüman olan tüccar ya da kişilere ahbap çavuş ilişkisinden kaynaklanan haksızlıklar, kayırmalar söz konusu olabiliyordu (Takım ve Arslan, 2012, s. 218-235).

Neoklasik Realist bir perspektiften bakıldığında bağımlı değişken olan dış politikanın, ara değişkenler olan ülkenin iç faktörlerine göre şekillenmesi durumu burada da karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin savaş öncesi ve sırasındaki ekonomik durumu savaş politikasının belirlenmesinde etkili olurken, uluslararası alanda yaşanan bir savaş da ülkenin ekonomi politikalarını şekillendirmiştir.

Türkiye'nin İç Politik Yapısının Şekillenmesinde Uluslararası Alandaki Değişimlerin Etkisi

1945 yılını Türk siyasi hayatı açısından kırılma noktası yaratacak güçte bir değişimin başladığı yıl olarak belirtmek hatalı olmayacaktır. Demokratik bir yapıya geçiş 1945 yılı başlarında yavaş yavaş olmaya başlamış, bu geçiş bir süreç olarak 1950'ye kadar devam etmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken olgu; çok partili sistem ile demokratik yönetimin eş tutulmamasıdır. Elbette çok partililik süreci demokratikleşme ile bitişiktir ancak ikisi aynı anlama da gelmez. Tek partili dönemde halk katılımının olması, laiklik gibi olgular demokratikleşmenin yaşandığının belirtisidir. Buna karşılık her çok partili sistem de demokratik sistem değildir (Tanör, 2018, s. 335-336). Bu yüzden bu dönemi demokratik bir yönetim değil de çok partili hayata geçiş dönemi olarak adlandırmak daha uygun olacaktır. Türkiye'nin 1945 yılının başlarından itibaren demokratik bir siyasi yapıya geçmeye başlaması iç gelişmelere bağlı olsa da bu geçişin en büyük sağlayıcısı dış gelişmelerdir ki bu gelişmelerin içinde en önemlisi de müttefiklerin İkinci Dünya Savaşı'nı kazanmalarıdır.

Müttefiklerin zafer kazanması, değerlerinin de zafer kazanması anlamına geliyordu. Yani bu zafer aynı zamanda liberal-demokrasinin zaferi anlamına geliyordu. İkinci Dünya Savaşı öncesi Avrupa'da kurulan tek partili faşist yönetimler son buluyor bu liberal demokratik hava Türkiye'yi de etkiliyordu. Galip tarafta yer almak ve bunun nimetlerinden faydalanmak isteyen Türkiye'nin de Batı ittifakının değerlerini benimsemesi ve bu değerlerle ters düşmemesi gerekiyordu.

Türkiye'nin Batı ittifakı içinde yer alma isteğinden olmalı ki savaştan hemen sonra siyasi hayatta tedrici de olsa belirli bir değişim ve dönüşüm başlamıştır. Bu değişimin bizzat İnönü tarafından istenmesi ve demokratik bir yapının oluşturulmaya çalışılması Türkiye'nin Batı ittifakı içinde yer alma konusuna verdiği önemin en büyük kanıtlarından biri olmuştur. Siyasi yapının değişmesi, çok partili demokratik bir yapının kurulması bir tarafa, hükümetin temel bazı konularda eleştirilmesi bile 1945 öncesi tek parti yönetimi için tahammül edilemeyecek konulardı. Bu açıdan bakıldığında böylesi büyük bir değişim ancak ve ancak uluslararası sistem açısından kırılma noktası olan, dünya politikasında büyük bir değişiklik meydana getiren İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan yeni sistemin etkisi ile açıklanabilir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulacak düzenin belirtileri daha savaş tüm şiddetiyle devam ederken ortaya çıkmaya başlamıştı. Eski büyük güçler savaşta bir bir yara alarak çıkmış, savaşın döküntüleri içinden ABD ve Sovyetler güçlenerek belirgin hale gelmeye başlamışlardı. Fransa ve İtalya daha savaş sırasında sönmeye başlamış, Almanya Avrupa egemenliği için giriştiği mücadelede başarısız çıkmıştı. Pasifik’de ABD’nin en büyük rakibi Japonya diğerleri ile benzer bir kaderi yaşamış, İngiltere ise Churchill’e rağmen 19. Yüzyıldaki konumunu kaybetmeye başlamıştır (Kennedy, 2015, s. 425-427). Birleşik devletler bütün bu büyük güçler arasında savaş yüzünden yoksullaşmak yerine daha da zenginleşen tek olmuştur. Ülkenin 1939’da 88,6 milyar dolarlık GSMH’sının 1945’te 135 milyar dolara yükselmesi, savaş sonunda 7,5 milyonu deniz aşırı yerlerde olmak üzere 12,5 milyon silahlı kuvvet personeline sahip olması, savaş sonrası düzende kimin söz sahibi olacağını açık bir şekilde göstermişti (Kennedy, 2015, s. 427).

Sovyetler, her ne kadar savaşta doğrudan ya da dolaylı olarak yaklaşık 20 milyon insanını kaybedip, savaştan ekonomik yönden yoksul ve yoksunluk içinde çıkarken, Kıta Avrupası’nın tümünü egemenliği altına almaya çok yaklaşmış bir Almanya’yı yenen güç olarak savaş sonrası düzende söz sahipliği kazanmıştı. Kızıl ordunun istatistiklerine göre 506 Alman tümeni burada yani Sovyet cephesinde yok edilmiş, Almanya’nın 13,6 milyonluk ölü ve esir sayısından 10 milyonu yine bu cephede gerçekleşmiştir (Kennedy, 2015, s. 426-428). Batının kendi içinde mücadeleye girişip kendi kendini bitirmesi Sovyetler’i bir dev olarak ortaya çıkarmaya yetmiştir. Bu durum Sovyetler’in 1917’den beri süregelen gerileyişini durdurmuş, onu 1814-1848 aralığındaki konumuna yani Orta ve Doğu Avrupa’nın jandarmalığına yeniden yükseltmiştir. Savaş sonrası Estonya, Letonya ve Litvanya yeniden Sovyetler’e katılmış, Doğu Prusya ve Doğu Çekoslovakya’dan bir parça Sovyetler’de kalmıştır. Toprak sınırlar Finlandiya, Polonya ve Romanya’nın aleyhine genişlemiş, tekrar Orta Avrupa’ya doğru yol almaya başlamıştı. Ekonomik yönden çöküntü içine girmiş olsa da Almanlara karşı durabilmek adına savaş sırasında silah ve sanayi alanında bütün kaynaklarını seferber etmiş, savaşta esir aldığı Alman bilim adamı ve teknisyenlerinin de sayesinde savaşın hemen ertesinden itibaren ağır sanayisini iki katına çıkarabilmiştir (Nye ve Welch, 2018, s. 201-224). Bu şekilde yeni düzende ikinci söz sahibi güç de ortaya çıkmış oluyordu.

Sovyetlerin bu şekilde Avrupa karşısında büyük bir güç olarak ortaya çıkmış olması Avrupa’yı çok endişelendirmiştir. Bu endişe ve tehlike karşısında tek çareleri ABD’nin yardımına ve korunmasını sığınmak olmuştur. Bu amaçla Avrupa sürekli ABD ile ortak bir savunma ittifakı kurmaya çalışıp ABD’yi içinde bulundukları tehlikede ortak etmeye ortak kaderde birleştirmeye çalışmışlardır. Ancak ABD kamuoyunun ve yöneticilerinin Sovyetler karşısında Avrupa’nın savunulmasının kendi çıkarlarına zarar verebileceğini düşünmesi bu durumu geciktirmiştir. ABD, Avrupa’nın bu istekleri karşısında sürekli Avrupa’ya kendi aralarında bir savunma ittifakı kurmalarını önermiş ABD daha çok Avrupa’nın ekonomik yönden kalkınmasına odaklanmıştır. 17 Mart 1948’de İngiltere, Fransa ve Benelux ülkelerinin aralarında kurduğu karşılıklı yardımlaşma anlaşması bu önerilerin bir yansımasıdır (Nye ve Welch, 2018, s. 201-224).

ABD, Avrupa’nın ekonomik yönden kalkınmasının hem komünizmin bu bölgedeki yayılmasını durduracağına hem de uluslararası ticaretin yeniden canlanmasını sağlayacağına inanıyordu. Bu amaçla gelişmiş ekonomisine pazar sağlamanın peşindeydi. Marshall ekonomik yardımları bu amaçlara giden yolda bir araç olmuşlardır. ABD’nin Avrupa’yı savunma konusuna odaklanması daha sonra gerçekleşmiş, Truman’ın kamuoyu ve yöneticileri komünist yayılmacılık tehlikesi ile ikna etmesinden sonra mümkün olabilmektedir. Bu durum 1947 ve sonrasında gerçekleşmiş Truman askeri yardımları ve NATO’nun kurulması da bu amaca hizmet etmiştir (Sander, 2019, s. 223-290). Bunları çevreleme politikası altında SEATO, ANZUS, Bağdat Paketi ve ABD’nin çeşitli ülkelerle imzaladığı ikili güvenlik anlaşmaları izlemiştir. ABD kamuoyu ve yöneticilerinin askeri bir ittifak konusunda ikna olmaları büyük oranda BM Güvenlik Konseyi’nin Sovyet vetosundan dolayı işleyememesi ve Sovyet yayılmacılığının sadece Avrupa’da değil Uzakdoğu gibi ABD’nin nüfuz alanlarına da sıçramaya başlamış olmasındandı (Kennedy, 2015, s. 426-428).

ABD bu şekilde bir taraftan IMF, Dünya Bankası, GATT ve Marshall ekonomik yardımları ile dünya ekonomisini kapitalist sisteminin şemsiyesi altına almaya çalışırken, bir taraftan da Truman yardımları, NATO, SEATO, ANZUS ve Bağdat Paktı gibi kurumlarla da ortak güvenlik şemsiyeleri ile Sovyet yayılmacılığını engellemeye çalışmıştır. Daha önce de bahsedildiği üzere Sovyetlerin savaş sırasında boğazlar ve doğu sınırları ile ilgili toprak talepleri Türkiye'yi kaygılandırmış tıpkı Avrupa gibi Sovyetler karşısında askeri ve ekonomik yardım sağlama arayışlarına girmiş bu da onu ABD kanadına itmiştir.

ABD ve Avrupa bu şekilde askeri ve ekonomik şemsiye sağlayan kurumlar altında birleşip ittifak oluşturduktan sonra dünyaya sadece askeri ve ekonomik sistemlerini değil bu sistemlerin tamamlayıcısı olan yönetim ve insani felsefelerini de yaymaya çalışmışlardır. Amaçları arasında İnsan haklarını, hukukun üstünlüğünü ve demokratik değerleri korumak olan Avrupa Konseyi gibi kurumlar da bu amacı sağlamaya yönelik kurulmuştur. Türkiye, Sovyet yayılmacılığı karşısında ABD'nin askeri ve ekonomik yardımlarından faydalanmak için bu değerleri benimsediğini göstermek adına bütün bu kurumlara katılma arayışlarına girmiş, ülke içi yönetim ve ekonomik sistemini de buna yönelik dönüştürmeye çalışmıştır.

Demokratikleşmenin ilk belirtileri daha savaş bitmeden ortaya çıkmaya başlamıştı. Hükümetin ekonomi politikasının eleştirilmeye başlanması ve bunun basında yer almasına izin verilmesi bu durumun ilk göstergelerindendir. Savaş yılları boyunca yaşanan ekonomik sıkıntılar hükümet tarafından her ne kadar örtbas edilmeye çalışılmışsa da savaşın sonuna doğru ekonomik sorunların halkı daha fazla etkilemesi, hükümetin bu çabasını boşa çıkarmıştır. Ekonomik ve sosyal hayatta yaşanan sıkıntıların saklanamayacak kadar büyümesi ve hükümetin aldığı önlemlerde başarısız olması eleştirileri arttırıyor, basın organlarında en çok yer verilen konulardan biri haline geliyordu. Eleştiri noktasında bu dönemde Tan ve Vatan gazeteleri; Pertev Naili Boratav, Adnan Cemgil ve Behice Boran'ın yayımladığı Adımlar Dergisi; Yurt ve Dünya Dergisi gibi yayımlar ön plana çıkmışlardır. Temel eleştiri noktaları ekonomik ve sosyal sıkıntılar olmakla beraber; bunun yanında demokrasi, faşizm, ırkçılık ve özgürlük gibi konularda da eleştiriler yapılıyor, yazılar yayımlanıyordu. 1944 yılı bu eleştirilerin en yoğun olduğu yıl olurken, siyasal sistem henüz eleştirilen konular arasında yer almıyordu (Özdemir, 2012, s. 189). Sol yayınlarda serbest eleştirinin yapılabilmesi aynı zamanda Sovyetler'in savaşı kazanmaya yakın olmalarıdır. Zira 6 Haziran 1944'te gerçekleşen Normandiya Çıkartması ile Almanların kaybedeceği Sovyetler ve müttefiklerinin kazanacağını belli olması ile beraber sol basındaki eleştirilerin daha da yoğunlaşması bu durumun kanıtı niteliğindedir (Özdemir, 2012, s. 206-208).

İç siyasetteki bu değişimin ilk belirtilerine bakıldığında San Fransisko Konferansı öncesinde Tan, Vatan ve Tasviri Efkar gazetelerinin tekrar yayımlanmalarına izin verilmesi karşımıza çıkar. Ayrıca bu konferansa katılan Türk heyetinin de çok partili siyasal yapıya geçileceği konusunda, görüş bildirmeleri de yine ilk belirtiler arasında sayılabilir (Koçak, 1982, s. 174-175). Tek parti döneminde eleştirilerin basın organlarında açık bir şekilde yapılması bu dönem için çok önemli bir gelişmedir ki daha önce bu yoğunluk ve açıklıkta bir eleştiri yapılamamıştır. Savaşın sonlarına doğru eleştirilerin bu şekilde yapılmasında liberal demokrasinin temsilcisi sayılan Müttefiklerin kazanma ihtimallerinin artmasının bir nebze de olsa etkisi olduğu söylenebilir. Zaten, Tan ve Vatan gazeteleri hükümeti İkinci Dünya Savaşı boyunca izlediği dış politika dolayısıyla da eleştiriyor, müttefiklerin zaferinin demokrasinin de zaferi olacağını, bunun tüm dünyada görüleceği gibi Türkiye'de de görüleceğini vurguluyorlardı (Dinçşahin, 2012, s. 114-117). Ancak eleştiri konusundaki bu serbestiyet çok sürmeyecek 1944 Mayıs ayından itibaren Adımlar, Yurt ve Dünya, Yürüyüş, Barış Dünyası dergileri ile Tan ve Vatan gazeteleri kapatılacaktır (Göz, 2011, s. 4-9).

Esen demokrasi rüzgarı siyasi yapının kendisinde bir değişim yarattığı gibi CHP içinde de bu değişimi yaratmaya başladı. CHP'de muhalif düşünceler ancak ve ancak partinin kapalı oturumlarında dile getirilebiliyor, TBMM gibi göz önünde olan yerlerde bu eleştirilerin dile getirilmesine izin verilmeyordu. Ancak 1945 yılı itibarıyla bu da değişmeye başlamış, çok az da

olsa ileriki yıllar için fitil ateşlenmiştir. Daha önce 1943 Varlık Vergisi Kanunu'nun kaldırılmasına yönelik yönerge olsun, 1944 Bütçe Kanunu'na red oyu vermek olsun Celal Bayar tarafından yapılmıştı. Ancak bu sınırlı olmakla beraber etkisi çok azdı. 1945 yılında Şirketi Hayriye'nin devlet tarafından satın alınmasına Recep Peker gibi devletçi politikaların savunucusu birinin de içinde bulunduğu yedi kişinin red oyu kullanması hem nicelik hem de nitelik açısından önemli bir gelişmedir (Koçak, 1982, s. 173-175). Yedi red oyu az olarak görülse de önceki dönemle kıyaslandığında iyi bir sayı olarak ortaya çıkmaktadır. Nitelik olarak bakıldığında devletçi politikanın reddi anlamına geliyordu ki bu tek parti yönetiminin 1930'lardan beri savunduğu ve uyguladığı en önemli politikalarından biriydi.

Yeni uluslararası sistem ve Batı ittifakına katılım bu havayı dayatsa da milli mücadelenin kahramanlarından, sürekli Atatürk'ün yanında yer almış Milli Şef İnönü'nün desteği ve isteği olmadan da iç siyasette demokrasi rüzgarının esmesi imkansızdı. Şüphesiz İnönü'nün 1 Kasım 1945 yasama yılının açılış konuşmasında; "O zamana kadar bir karşı partinin kendiliğinden kurulabilip kurulamayacağını ve kurulursa, bunun Meclis içinde mi, Meclis dışında mı ilk şeklini göstereceğini bilemeyiz" şeklindeki konuşması (TBMM, 2011, s. 127), 29 Mayıs 1945 tarihli "memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir" temalı konuşması ve Mayıs 1946'da Milli Şef ünvanını kaldırması gibi gelişmeler İnönü'nün bu istek ve arzusunun kanıtları niteliktedir. Bunun dışında çeşitli konuşmalarında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Fırka'nın kapatılması meselelerini demokrasi adına yapılmış bir hata olarak belirtmesi (Karaömerlioğlu, 2006, s. 177-190) daha sonra kurulacak Demokrat Parti ile CHP arasında uzlaştırıcı bir rol alması da İnönü'nün demokrasi konusundaki isteğini ön plana çıkarmaktadır.

CHP içinde ve ülkede siyasal liberalleşmeyi talep eden Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından verilen "Dörtlülük Takrir" olarak bilinen önergeye CHP Grubu'nun red oyu vermesinin de altında yatan sebebin; İnönü'nün, bu grubun partiden ayrılarak bir muhalefet partisi oluşturmak istemesi olduğu söylenir (Zürcher, 2015, s. 311). Bu dört kişiyle beraber Emin Sazak, Hikmet Bayur gibi isimler parti, yönetim, ülkenin ekonomik ve siyasal durumuna karşı olan memnuniyetsizliklerini daha önce Çiftçi Topraklandırma Kanunu ve 1945 Bütçe Kanunu görüşmeleri sırasında da dile getirmişlerdi (Koçak, 1982, s. 176). Bu kişiler zaten daha sonra oluşacak muhalefetin öne çıkan adayları olacaklardır.

Temmuz 1945'te Milli Kalkınma Partisi kurulmuştu. Ancak bu iç politika açısından büyük bir etki yaratmadı. Bu dönemde hem CHP içinde hem de Vatan ve Tan gazetelerinde muhalif tepkiler çoğalarak sertleşti. Muhalif seslerin çıkmasına İnönü'nün bu yoldaki isteği ile beraber dış gelişmeler de yardımcı oluyordu. 26 Haziran'da Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Anlaşmasını imzalayarak mecliste onaylaması, Potsdam Konferansı'nda müttefikler arasında anlaşmazlıkların ortaya çıkması ve Türk-Sovyet ilişkilerinin gerginleşmesi gibi gelişmeler Türkiye'yi zorunlu bir liberalleşmeye itiyordu.

Buraya kadar Türkiye'nin demokrasi girişimi Batı'nın savaşta galip çıkmasına ve Türkiye'nin Batı'nın yanında yer alabilmek adına onların değerlerini benimsemek zorunda olduğuna bağlandı. Ancak bunun dışında Sovyetler'in, Potsdam Konferansı'nda masaya getirdikleri; Kuzeydoğu Anadolu'dan toprak talebi ve Boğazlar ile ilgili istekleri iki ülkeyi savaşın eşiğine getirdi (Tellal, 2012, s. 502-503). İkinci Dünya Savaşı'ndan zar zor sıyrılan Türkiye, Sovyetler'le olacak herhangi bir savaşa giremezdi. Bundan dolayı Türkiye, Sovyet tehdidine karşı elini güçlendirmek için de Batı ittifakının yanında yer almak istemiştir (Tanör, 2018, s. 337).

Sovyet tehdidi Türkiye'nin, Batı'nın yanında yer almasının en büyük sebeplerinden birini oluşturmuşken, bunun yanında ekonomik yönden zor durumda olması ve ekonomik yardıma ihtiyaç duyması da diğer bir sebebini oluşturmuştur. Türkiye savaşa girmiş olmasa da dünyada yaşanan genel durgunluktan payını almış, savaş döneminde ekonomik yönden zarar görmüştür. Savaşın ertesinde Türkiye üç yıl üst üste ekonomik küçülme yaşamış, aynı dönemde enflasyon

yüksek seviyelere çıkmıştır. Savaş döneminde savunma harcamalarının çok artması ve erkeklerin askere alınmaları sebebiyle üretimde olan azalmaların bütçe açıklarını arttırmış olması Türkiye ekonomisinin diğer olumsuz yönlerini göstermektedir. 1940-1945 arasında ortalama ekonomik %-6,6 oranında gerçekleşmiş, tarım ülkesi olma özelliğini sürdüren Türkiye sanayii alanında da savaş boyunca küçülme yaşamıştır (Uzunkaya, 2019, s. 178-179). Bütün bu olumsuz tablo Türkiye'yi ekonomik anlamda da 1945 yılında GSMH'sı 135 milyar dolar olan ve Marshall yardımlarıyla Avrupa'nın ekonomik kalkınmasını sağlamaya çalışan (Kennedy, 2015, s. 427) büyük ekonomik güç ABD'ye yönlendirmiştir.

Bütün bu dış sebepler Türkiye'yi serbest seçimlere dayanan çok-partili bir siyasal rejime zorluyordu. Dış politikanın iç politika üzerindeki etkisi açıkça ortadaydı. Ancak Türkiye'nin 1945 ile beraber ortaya çıkan demokrasi girişimini sadece dış sebeplere bağlamak o dönemin siyasi tablosunu eksik bırakır. Gerek enflasyon ve karaborsa gibi ekonomik olumsuzluklardan gerek şimdiye kadar tek parti yönetiminden dolayı kendini ifade edemeyen kesimlerin biriken tepkisi de demokratik bir yönetimin kurulmasını zorluyordu. Bu iki faktöre ek olarak Türkiye'nin demokratik bir rejimi tercih etmesinde, İnönü'nün demokrasiye olan inancı ve kararlılığı da etkili olmuştur.

Demokrat Parti'nin kurulmasına hem iç hem de dış sebeplerden dolayı uygun bir ortam oluşmuştu. Oluşmuş uygun ortamda Tan ve Vatan gazetelerinde yazdıkları eleştirel yazıları sebebiyle Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve ardından bu ihraçların parti tüzüğünü ihlal olarak eleştiren Refik Koraltan partiden ihraç edilmiş, Celal Bayar'ın da istifası ile Demokrat Partinin kurulmasına yönelik süreç başlamıştı (Zürcher, 2015, s. 310-311; Ahmad, 2015, 30-31). Dörtlü Takrir önergesinin imzacılarından Menderes, Köprülü ve Koraltan'ın partiden atılması ve Celal Bayar'ın istifası gerçekleşecekti. Bayar 3 Aralık 1945'te istifa ettikten sonra, bundan bir ay önce mecliste muhalif bir partinin eksikliğinden bahseden İnönü ile görüştü. Bu görüşme sonucunda muhalif bir partinin kurulmasında anlaşıldı. Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere İnönü'nün çok partili hayata geçişin zamanını, kadrolarını, sürecin işleyiş ve biçimini tedrici olarak gerçekleştirdiği ve belirlediği söylenebilir (Zürcher, 2015, s. 311).

Bu koşullar altında Genel Başkan'ın Bayar olduğu Demokrat Parti (DP), Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından 7 Ocak 1946'da kuruldu. DP'nin programına bakıldığında; ülkede demokrasiyi geliştirmek ve yaymak, temel hak ve özgürlükleri güvence altına almak, tek dereceli ve güvenli bir seçim sistemini getirmek, ekonomide devletçi politikalar yerine liberal politikalar geliştirmek gibi şartlar yer alıyordu (Özçelik, 2014, s. 165-172).

DP'nin halk tarafından coşkuyla karşılanmasından telaşlanan CHP 10 Mayıs 1946'da 2. Olağanüstü Kurultay'a gitti. Burada amaç partiyi yeni çok partili sisteme uydurmaktı. Buna uygun olarak; İnönü'nün Değişmez Genel Başkan ve Milli Şef sıfatları kaldırılarak parti başkanının seçimle belirlenmesi kabul edildi. Daha önce hükümeti denetlemek amaçlı kurulan Müstakil Grup kaldırıldı ki muhalefet partisinin olduğu yerde bu grup işlevsiz kalıyordu. Kurultayda ayrıca dernek ve parti kurma yasağının kaldırılması ve tek dereceli seçim sisteminin de oluşturulması kararları alındı. Bu kararlardan sonra 5 Haziran'da tek dereceli seçim sistemi kabul edildi. Parti ve dernek kurma yasağı kaldırıldı. Üniversitelerin özerkliği sağlanarak hükümetin gazete ve dergi kapatma yetkisi kaldırıldı (Koçak, 1982, s. 182).

Önce genel seçimin bir provası niteliğinde olan ve Demokrat Parti'nin katılmayı reddettiği ve katılmadığı belediye seçimleri 26 Mayıs 1946'da yapılmış daha sonra DP'yi hazırlıksız yakalamak adına 1947 seçimleri erkene alınarak açık oy-gizli sayım ve çoğunluk sistemine göre 1946 genel seçimi gerçekleştirilmiştir (Kayış, 2008, s. 411). Seçime CHP, DP, MKP ve diğer bazı küçük partiler katıldı. Seçimler sonucunda 465 sandalyeden CHP 395, DP 66 ve Bağımsızlar da 4 koltuk kazandılar. CHP seçimlerden galip çıkmıştı ancak DP, CHP'yi 1950 seçimlerine kadar seçimlerde hile ve usulsüzlük yapmakla suçlayacaktı (Yılmaz, 2010, s. 178-183).

12 Temmuz Beyannamesi dış politikada meydana gelen gelişmelerin iç politikaya yansımalarına örnek teşkil eden en iyi örneklerden birini oluşturur. Zira beyanname ile aynı gün ABD ile Truman Doktrini yardımlarının ilk adımını teşkil eden 12 Temmuz 1947 Türk-Amerikan Yardım Anlaşması imzalanmıştır. 12 Mart 1947 tarihinde Truman, Türkiye ve Yunanistan'a yardım tasarısını Kongre'ye sunmadan 27 Şubat 1947'de Beyaz Saray'da bu yardım anlaşmasına karşı çıkan Kongre liderlerini ikna etmede yaşadığı zorluklar ve 27 Mart Kongre konuşması Türkiye'nin neden demokratik adımlar atmaya başladığını da özetler niteliktedir. Zira, 12 Mart 1947'deki konuşmasında Yunanistan ve Türkiye'nin ABD güvenliğindeki yerini vurgularken her iki ülkeyi de özgür halklar olarak nitelemiştir (Atağenç ve Toprak, 2019, s. 97-100). Özgür halklar nitelendirmesiyle Türkiye'yi demokratik değerlere sahip ya da sahip olma potansiyeli barındıran komünist kampın dışında göstermesi iç politikada da etkisini göstermiş, Türkiye, 12 Temmuz Beyannamesiyle bu değerlere sahip olma istekliliğini göstermeye çalışmıştır. Türkiye parlamenter bir demokrasiyi tam olarak oturtamadığı için özgürleşmeyi bekleyen diktatörlük rejimlerine sahip uluslararası ortamda görülmekten, Parlamenter demokrasiye sahip ve Hür Dünya olarak görülen uluslararası ortamda görülmeyi sağlama yolunda bir adım atmış ekonomik ve askeri yardımlar konusunda ikinci sınıf ülke muamelesi görmekten kurtulmak istemiştir (Atağenç ve Toprak, 2019, s. 97-100).

CHP 1947'deki kongresinde okullarda din eğitime izin vererek, Köy Enstitüleri'nde ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nda bazı reformlar yaparak DP ile arasındaki farkı biraz daha kapattı. Yeni Recep Peker kabinesinde Milli Eğitim Bakanlığı'na Hasan Ali Yücel'in yerine Reşat Şemsettin Sırrer getirilmiş bu atama Köy Enstitüleri'nde yapısal reformların ilk adımını oluşturmuştur. Sırrer, ilk olarak enstitülerin kurucu babası sayılan İsmail Hakkı Tonguç'u ilköğretim genel müdürlüğünden uzaklaştırmış, enstitüde "solcu-Tonguççu" olarak belirlenen kişiler görevden uzaklaştırılmışlardır. Bunun dışında köy okullarının, sağlık memuru ve ebe evlerinin artık devlet tarafından yapılmasına karar verilmiş, enstitülere verilen bütün demirbaşlar geri alınmış, Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü gibi komünistlikle suçlanan birçok şube de kapatılmaya başlanmıştır (Aysal, 2005, s. 279-280). Bütün bunlar seçim öncesi dönemde komünistlikle suçlanmaktan ve oy kaybına uğramaktan duyulan korkudandı. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nda da özellikle bu yüzden alınan eleştirileri ve partiden ayrılmaları azaltmak amacıyla uygulanmasında bilinçli çekimser ve erteleyici bir politika yürütülmüş, özel mülklerden çok devlete ait verimsiz topraklardan halka dağıtılmıştır (Çamurcuoğlu, 2009, s. 173-175). Ayrıca CHP 1930'lardan beri takip ettiği devletçilik politikasından vazgeçerek, DP ile hemen hemen aynı çizgiye geliyordu. Bu çerçevede yapılan reformlara bakıldığında: IMF'ye üyelik için Türk Lirası'nın %120 devalüasyonunu gerektiren 7 Eylül Kararları'nın kabul edilmesi, 1946'da kabul edilen beş yıllık planın kaldırılması ve yerine DP'nin ve İstanbul Ticaret Derneği'nin önerdiği Türk Kalkınma Planı'nın kabulü bunlardan birkaç tanesidir (Zürcher, 2015, s. 316). Tabi ekonomideki liberalleşme sadece DP-CHP çekişmesinden olmuyor bunda Dünya Bankası, İMF ve İLO gibi ekonomi temelli kuruluşlara katılmak, Batı ekonomileri ile bütünleşmek ve Batı'dan gelen yardımları alabilme gibi dışsal sebepler de yer alıyordu. Bu sayede 1945-1950 yılları Türk ekonomisi için büyüme yılları olmuştur.

DP ile sert tartışmalara giren sertlik yanlısı Recep Peker'in 12 Temmuz 1947 Beyannamesinden kısa bir süre sonra meclisteki güven oylamasında ezici bir çoğunlukla kazanmış olmasına rağmen 9 Eylül'de istifa etti. Peker'in yerine San Francisco Konferansı'nda Türk heyetine başkanlık etmiş olan Hasan Saka gelmiş, hükümetini kurmuştur. Hasan Saka 9 Haziran 1948'de istifa edip yeniden bir hükümet kurmuş ancak hem partisinden hem DP'den özellikle ekonomi yönetimine gelen eleştirilerden dolayı 14 Ocak 1949'da ikinci kez istifa etti. Hasan Sakanın istifası üzerine, dindar bir kişiliğe sahip Şemsettin Günaltay yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi (Ahmad, 2015, s. 45-47). Bu dönemde hükümet ile muhalefet partisi arasında belli bir yumuşama yaşandı. Bunda hükümetin muhalefet partisinden taleplerine biraz daha toleranslı yaklaşması ve bunları karşılamaya çalışmasıydı. DP'nin en büyük taleplerinden biri olan parti başkanlığı ile cumhurbaşkanlığının ayrılması isteğiydi. Bu kabul edilmedi ancak önemli konulardan biri olan

seçim yasası kabul edildi. Tek dereceli, genel, eşit ve gizli oyla serbest seçim yapılması, sandık kurullarında siyasal parti temsilcilerinin bulunabilmesi, gizli oy-açık sayım ilkesinin uygulanması ve seçimlerin adli denetim altında yapılması sağlandı. Nitekim bu yasa 1950’de yapılacak seçimler için önem arz ediyordu. Bu ilkeler adil bir seçimin yapılması adına pozitif adımlar olsa da seçimin asıl belirleyici faktörü seçimlerin çoğunlukçu sisteme göre yapılmış olmasıydı. 1950 seçimleri öncesi DP’nin nispi temsil sistemini önermesine rağmen CHP iktidarda kalacağı düşüncesi ile bu öneriyi reddetmiş, çoğunlukçu sistemde ısrar etmiştir. Bu durum CHP aleyhine olmuş %39,6 oy oranına rağmen mecliste sadece 69 sandalye kazanabilmiştir. DP, %55,2 oy oranıyla 408 sandalye kazanmış bu sonuç Türkiye’de Milli Şef Dönemi’nin ve tek parti yönetiminin tedrici sonunu gösteren bir dönüm noktası olmuştur (Balcı, 2018, s. 698).

Neoklasik Realizmin uluslararası sistem ve ülkenin iç faktörlerinin etkileşimi sonucu oluşan dış politikanın örneğini bu şekilde Türkiye’nin demokratik bir rejimi benimseme isteğinde de görebiliyoruz. Uluslararası sistemin iki kutuplu bir yapıya evrilmesi ve Türkiye’nin bu kutuplaşmada Batı bloğunun yanında yer alması iç politik yapıya yansımış, Türkiye Sovyetler’e karşı Batı’nın desteğini kazanmak için liberal-demokratik değerleri gerçekleştirmeye ve benimsemeye çalışmıştır.

SONUÇ

Soğuk Savaş döneminde uluslararası yapı ve bu yapıda meydana gelen gelişmelerin analizinde, ideolojik ve askeri kamplaşmaların yaşandığı gergin Soğuk Savaş ortamının da etkisiyle, Realist paradigmanın varsayımları kullanılmış; analizler devlet, çıkar ve güç merkezli bir bakış açısıyla yapılmıştır. Devletin dış ortamda üniter ve yekpare bir kurum olarak görüldüğü realist bakış açısı dış politika analizlerine de yansımış; bu bakış açısı dış politika analizlerinde, dış politik alan ile iç politik alanın birbirinden bağımsız iki alan olarak incelenmesini beraberinde getirmiştir. Snyder ve Rosenau gibi teorisyenlerce bu bakış açısının dış politika analizlerinde doğru bilgiye ulaşmanın önünde bir engel olduğu ileri sürülüp buna alternatif iki alanın etkileşimi savunulsa da bu yeni bakış açısı çok az yer bulabilmiştir. Bu durum Soğuk Savaş sonrası uluslararası yapıda meydana gelen değişimlerin de etkisiyle realist paradigmanın hakimiyetini yitirmesiyle son bulmuş; iç politika ile dış politikanın birbiriyle etkileşim halinde olduğunu savunan çalışmaların artmasını sağlamıştır. Bu çalışmalarda lider, bürokrasi, siyasal sistem ve siyasal kültür gibi iç politika alanına ait unsurların dış politika yapım sürecinde, etkisi göz önünde bulundurulması gereken faktörler olarak ön plana çıktığı görülmüştür. Sadece iç unsurların dış politikaya etkisi değil; dış siyasal gelişmelerin iç politik unsurlar ve iç politika yapımı üzerindeki etkisi de tartışılmaya başlanmıştır.

Bu açıdan İkinci Dünya Savaşı ve sonrası dönemde Türkiye’nin iç ve dış politikası incelendiğinde ikisi arasında bir etkileşim olduğu rahatlıkla görülür. Birinci dönem diyebileceğimiz 1938’den savaşın sonlarına doğru olan dönemde İnönü’nün Türkiye’yi savaş dışı bırakmak için yürüttüğü dış politika, liderin dış politika üzerinde etkisinin en somut örneklerinden birini teşkil etmektedir. Bu politika ile hem Sovyet tehdidinin Türkiye için tehlikeye dönüşmesi engellenmiş, hem de Türkiye yıkıcı bir savaşa girmekten kurtarılmıştır. Almanya ve Sovyetler arasında imzalanan Saldırmazlık Paketi’nden Almanların Sovyetler’e saldırısına kadar olan dönemde Türkiye Sovyet ve Alman tehdidini üzerine çekmemek için Müttefik kuvvetlerle taraf olduğunu çok belirginleştirmeden Müttefiklerin taleplerini çeşitli nedenlerle erteleyebilmiştir. Sovyetler ile Almanların savaşmasından sonraki dönemden savaşın sonuna kadar ki dönemde, Sovyetler’in tarafının kesin bir şekilde bilinmesinin verdiği fırsat ile hem Müttefikler ile taraf olduğunu gösteren adımlar atmaya başlayıp savaş sonrası düzende yer almayı başarmış hem de savaş dışı kalma amacını gerçekleştirebilmiştir. Yürütülen dış politika terazisinin bir kefesinde savaş bitene kadar Sovyetler sürekli olarak yer almış, Batılı güçler, Sovyetler kefesinin ağırlığına göre idare edilebilmiştir. Bu şekilde bu politika denge politikasının en iyi örneklerinden birini teşkil etmiştir.

İkinci dönem olarak adlandırabileceğimiz savaş sonrasında 1950'ye kadar olan dönemde ise uluslararası sistemin ya da dış etkenlerin iç politika üzerindeki etkisi somut bir şekilde görülür. İkinci Dünya Savaşı sonrası uzun bir zamandır dünya hakimiyetini kesintiler olmakla beraber sürdüren Avrupa kalesi yıkılmış bunun yerine ABD ve Sovyetler yeni düzeni kuracak güçlü devletler olarak ortaya çıkmışlardır. Bu dönemde Sovyetler'in kazandığı güçten destek alarak Türkiye üzerinde Boğazlar ve kuzeydoğu sınırlarına yönelik emellerini oynamak istemesi Türkiye'yi Sovyetler'i dengeleyecek bir güç olarak, ABD'nin yanında yer almaya sevk etmiştir. Bu amaçla Türkiye hem Sovyetler tehdidini bertaraf etmek için hem de savaş sonunda ABD'nin Sovyetler karşısında Avrupa'ya sağladığı ekonomik ve askeri yardımlardan faydalanmak için Batı bloğunda yer aldığını gösteren somut adımlar atmaya başlamıştır. Ekonomik ve siyasi yapının liberal-demokratik değerler lehine değişmesi anlamına gelen bu adımlar Türkiye'yi iç ve dış politika çizgisi adına yeni bir yola koymuştur. Türkiye çok hızlı adımlarla çok partili bir siyasi yapıya doğru yol almış, savaş sonrası kurulan Batılı uluslararası örgütlere üye olmayı amaç edinmiştir. Bu adımlar ile Türkiye ABD'nin Marshall ve Truman gibi ekonomik ve askeri yardımlarından faydalanmayı sağlarken, aynı zamanda Sovyet tehdidine karşı durabilmiştir. Bu tarihten sonra Türkiye tarafsızlık merkezli dış politikasını değiştirmiş, Batı bloğunda yer alarak taraflı bir dış politika sürdürmüştür.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (2010). Bir Kimlik Peşinde Türkiye, Sedat Cem Karadeli (çev.), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ahmad, F. (2015). Demokrasi Sürecinde Türkiye, Ahmet Fethi (çev.), İstanbul: Hil Yayınları.
- Akandere, O. (2016). Milli Şef Dönemi, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Akşin, S. (2010). Kısa 20. Yüzyıl Tarihi, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aktaş, Ş. (2013). Halide Edip Adıvar, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi 20(1), s. 1-12.
- Armaoğlu, F. (1958). İkinci Dünya Harbi'nde Türkiye, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 13(02), s. 139-179.
- Aslan, G. (2015). "Varlık Vergisi Kanunu'nun Çıkarılması, Uygulanması ve Sonuçları", Tarih Dergisi, (61), s. 119-152.
- Atagenc, İ ve Toprak, N. (2019). Türk-Amerikan İlişkilerinde 12 Temmuz 1947 Antlaşması ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri. Gazi Akademik Bakış, 12 (24), s. 91-117.
- Balcı, A. (2019). Realism, Kardaş, Ş. ve Balcı A. (ed.), Uluslararası İlişkilere Giriş içinde, İstanbul: Küre Yayınları.
- Balcı, M., (2018). Demokrat Parti'yi İktidara Taşıyan Seçim Sistemi, Gaziantep University Journal of Social Sciences, 17 (2), s. 691-700.
- Birdişli, F. (2019). Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Boratav, K. (2018). Türkiye İktisat Tarihi (1908-2015), İstanbul: İmge Kitabevi.
- Dinçşahin, Ş. (2012). Ahmet Emin Yalman ve Türkiye'de Liberal Düşünce, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Özel Sayı, 12(20), s. 111-135.
- Erişen, C. (2019). Dış Politika Analizi, Kardaş, Ş. ve Balcı, A. (ed.), Uluslararası İlişkilere Giriş içinde, İstanbul: Küre Yayınları, s. 367-378.

- Ersoy, E. (2017). "Realism", Uluslararası İlişkiler Teorileri, R. Gözen (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 159-189.
- Erul, R. D. ve Buz, F. (2019). İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türkiye'de Uygulanan Vergi Politikaları, Ekonomi Maliye ve İşletme Araştırmaları Dergisi, 1(4), s. 391-406.
- Esmer, A. Ş. (1933). Moskova Andlaşması'nın Türkçe Metni, Siyasi Tarih 1919-1939, Ankara, s. 269-272 (Aktaran: Fahir Armaoğlu, İkinci Dünya Harbinde Türkiye, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 13(02), s. 139-179.
- Future War", S. E. Lobell, N. M. Ripsman, J. W. Taliaferro (ed.), Neoclassical Realism, The State, And Foreign Policy içinde, Cambridge: Cambridge University Press.
- Göz, A. C. (2011). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Siyasal İktidar Tarafından Kapatılan Basın Organları Bağlamında Bir Listeleme Denemesi, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 3(5), s. 1-12.
- Gözcü, A. (2018). "İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Ekonomik Durumun Sosyal Hayata Etkilerine Dair Bazı Tespitler", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, (62), s. 85-108.
- Günergun, F. (2006). Adnan Adıvar'ın Bilim Tarihi Çalışmaları: Osmanlı Türkler'inde İlimden Önce Ve Sonra, Osmanlı Bilimi Araştırmaları, 7(2), 13-54.
- Heper, M. (1999). İsmet İnönü Yeni Bir Yorum Denemesi, Sermet Yalçın (çev.), Ankara: Tarih Vakfı Yayınları.
- Hermann, M. (2001). Who Leads Matters: The Effects of Powerful Individuals, International Studies Review, 3(2), 83-131.
- İnce, E. (2006). Köylüyü Topraklandırma Kanunu'nun Türk Siyasal Yapısının Oluşumu Üzerindeki Etkileri, ÇTTAD, 5(13), s. 59-78.
- Karaömerlioğlu, M. A. (2006). "Türkiye'de Çok Partili Demokrasiye Dönüşün Toplumsal Dinamikleri", Toplum ve Bilim Dergisi, (106), s. 174-191.
- Kayış, Y. (2008). 1946 Belediye Seçimleri ve Basın, ÇTTAD, 16(17), s. 397-419.
- Kennedy, P. (2015). Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, Birtane Karanakçı (çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Keohane, R. O. ve Nye, J. S. (2016), Küreselleşme: Yeni Olan Ne? Olmayan Ne?, (Haz). David Held ve Anthony McGrew, Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması ss.97-106, Ankara: Phoenix Yayınları.
- Kirk, G. (1954). The Middle East in the War, Survey of International Affairs, 1939-1946, London: Oxford University Press, s. 446-448. (Aktaran: Fahir Armaoğlu, İkinci Dünya Harbinde Türkiye, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 13(02), s. 139-179.
- Kissinger, H. (2018). Diplomasi, İbrahim H. Kurt (çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Koçak, C. (1982). "Siyasal Tarih (1923-1950)", Yakınçağ Türkiye Tarihi 1: 1908-1980, Sina Akşin (Der.), İstanbul: Milliyet Kitaplığı.
- Lobell, S. E. (2009). "The Assesment, The State, And Foreign Policy: A Neoclassical Realist Model", Neoclassical Realism the State and Foreign Policy, S. E. Lobell, N. M. Ripsman ve J. W. Taliaferro (ed.) Cambridge: Cambridge University Press, s. 42-74.

- Nye, J. S. ve Welch, D. A. (2018). Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak, Renan Akman (çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öncü, A. S. ve Ekinci, O. (2014). Oğuzhan Ekinci, “İkinci Dünya Savaşı Öncesi Beklenmeyen Gelişme: 23 Ağustos 1939 Tarihli Alman Rus Paktı”, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, (2), s. 241-264.
- Özçelik, M. (2010). “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (29), s. 253-269.
- Özçelik, P. K. (2014). “Demokrat Parti’nin Demokrasi Söylemi”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 65(3), s. 163-187.
- Özdemir, A. U. (2012). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Serteller ve Tan Gazetesi (1939-1945), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Bahar 2012, s. 1871-88.
- Özsoylu, A. (2011). Türkiye Ekonomisi (Tarihsel Gelişimi), Adana: Karahan Kitabevi.
- Ripsman, N. M. (2009). “Neoclassical Realism And Domestic Interest Groups”, Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy, S. E. Lobell., N. M. Ripsman, J.W. Taliaferro. Jeffrey W. (ed.), Cambridge: Cambridge University Press, s. 170-193.
- Rose, G. (1998). Neoclassical realism and theories of foreign policy. World Politics, 51(1), 144-172.
- Rosenau, J. N. (1971). The Scientific Study of Foreign Policy, New York: Free Press.
- Rosenau, J. N. (1973). Theorizing Across Systems: Linkage Politics Revisited, Jonathan Wilkenfeld (ed.), Conflict Behavior and Linkage Politics içinde, New York: David McKay Company.
- Sander, O. (2019). Siyasi Tarih 1918-1994, İstanbul: İmge Kitabevi.
- Soysal, İ. (1982). 1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı, Belleten, 182, Nisan, s. 367- 415.
- Sönmezoğlu, F. (2014). Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, İstanbul: Der Yayınları.
- Şahin, H. (2002). Türkiye Ekonomisi (Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu), Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Takım, A. ve Arslan, R. (2012). “İktisat Politikalarında Zorunlu Borçlanmadan Zorunlu Tasarrufa: Varlık Vergisi Tartışmaları”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 13 (2) s. 217-237.
- Taliaferro, J. W., S. E. Lobell ve N. M. Ripsman (2009). “Introduction: Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy”, Neoclassical Realism the State and Foreign Policy, S. E. Lobell, N. M. Ripsman ve J. W. Taliaferro (ed.) Cambridge: Cambridge University Press, s. 1-41.
- Tanör, B. (2018). Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TBMM, (2011). Tarihe Düşülen Notlar – 1 Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları – 1, Ankara: TBMM Basımevi.
- Tellal, E. (2012). “SSCB’yle İlişkiler”, Türk Dış Politikası, Baskın Oran (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turan, Ş. (2003). İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği, Ankara: Bilgi Yayınları.

- Ülman A. H. ve Sander, O. (1972) Türk Dış Politikasına Yön Veren Hareketler 2, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 18(3), s. 1-24.
- Ülman, A. H. (1967). NATO ve Türkiye, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 22(04), s. 143-167.
- Viotti, P. R. ve Kauppi, M. V. (2017). Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti, Ayşe Özbay Erozan (çev.), Ankara: Nobel Yayınları.
- Weisband, E. (2000). İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası 2, M. Ali Kayabal (çev.), İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık AŞ.
- Weisband, E. (2000a). İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası 3, M. Ali Kayabal (çev.), İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık AŞ.
- Yetkin, Ç. (1983). Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1945), İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Yılmaz, E. (2010). 1946 Seçimlerinde Öne Çıkan Bazı Hususlar, ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 1(1), s. 177-188.
- Zakaria, F. (1999). From Wealth To Power: The Unusual Origins of Americas World Role, Princeton: Princeton University Press.
- Zürcher, E. (2015). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, Yasemin Saner (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.